

آموزه‌های نماز عید فطر

حجت‌الاسلام والمسلمین عبدالکریم پاک‌نیا تبریزی*

مقدمه

در روز عید فطر، گویی مسلمان از نو متولد می‌شود. تبریک این عید، به حقیقت به جهت ولادت جدید مؤمن روزه‌دار در شب عید فطر است؛ چرا که طبق گفتار امیر مؤمنان علیه السلام، روزه‌داران در شب عید فطر، از تمام آلودگی‌ها و پلیدی‌ها پاک شده و کمترین پاداش خود را که پاکی و پاکیزگی است، دریافت نموده‌اند. حضرت می‌فرماید:

«وَاعْلَمُوا عِبَادَ اللَّهِ أَنَّ أَدْنَى مَا لِلصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ أَنْ يُنَادِيَهُمْ مَلَكٌ فِي آخِرِ يَوْمٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ أُبَشِّرُوا عِبَادَ اللَّهِ فَقَدْ غُفِرَ لَكُمْ مَا سَلَفَ مِنْ ذُنُوبِكُمْ فَانظُرُوا كَيْفَ تَكُونُونَ فِيمَا تَسْتَأْنِفُونَ»^۱

ای بندگان خدا! بدانید که کوچک‌ترین پاداشی که برای مردان و زنان روزه‌دار است، این است که فرشته‌ای در روز آخر ماه مبارک رمضان به آنها ندا می‌دهد: ای بندگان خدا!

* پژوهشگر و استاد سطح عالی حوزه علمیه.

۱. شیخ صدوق، *أمالی*، ص ۱۰.

بشارتتان باد که [خداوند متعال] تمام گناهان گذشته شما را آمرزید. پس، بنگرید که بعد از این چگونه عمل خواهید کرد.»

شیخ مفید^۱ در کتاب *مسار الشیعه* می‌نویسد:

«اینکه روز اوّل ماه شوال، عید اهل ایمان قرار داده شده، به جهت این است که آنان برای قبولی اعمالشان در ماه رمضان، خوشحال‌اند و از اینکه خداوند متعال گناهانشان را بخشیده و بر عیب‌های آنان پرده کشیده و مژده و بشارت از طرف خداوند رسیده است که ثواب‌های بسیاری برای روزه‌داران عطا خواهد کرد و از اینکه مؤمنان در اثر تلاش‌های شب و روز ماه مبارک رمضان، چند مرحله به قرب الهی نزدیک شده‌اند، حالت سُرور و نشاط دارند. در این روز، غسل معین شده و این، علامت پاکی از گناهان می‌باشد. عطرزدن و استفاده از بوی خوش و لباس زیبا و تمیز پوشیدن و به صحرا رفتن و زیر آسمان نماز خواندن، همگی علامت شادی و سُرور و از روی حکمت می‌باشد.»^۱

نماز روز عید فطر، به یک معنا شکرانه این نعمت الهی (ولادت جدید) در ماه رمضان است.

آموزه‌های دعای قنوت نماز عید فطر

شیخ طوسی^۲ برجسته‌ترین نظریه‌پرداز عالم تشیع، در کتاب *مصباح‌المتهجد*، و فقیه وارسته سید محمدکاظم یزدی در کتاب *عروة الوثقی*، متن دعای قنوت در نماز عید سعید فطر را که مهم‌ترین بخش نماز عید است و نه بار در دو رکعت نماز تکرار می‌شود، این‌گونه نقل کرده‌اند:

«اللَّهُمَّ أَهْلَ الْكِبْرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ وَأَهْلَ الْجُودِ وَالْجَبْرُوتِ وَأَهْلَ الْعَفْوِ وَالرَّحْمَةِ وَأَهْلَ التَّقْوَىٰ وَالْمَغْفِرَةِ أَسْأَلُكَ بِحَقِّ هَذَا الْيَوْمِ الَّذِي جَعَلْتَهُ لِلْمُسْلِمِينَ عِيداً وَلِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ ذُخْراً وَمَزِيداً أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَأَنْ تُدْخِلَنِي فِي كُلِّ خَيْرٍ أَدْخَلْتَ فِيهِ مُحَمَّدًا وَآلَ مُحَمَّدٍ وَأَنْ تُخْرِجَنِي مِنْ كُلِّ سُوءٍ أَخْرَجْتَ مِنْهُ مُحَمَّدًا وَآلَ مُحَمَّدٍ صَلَوَاتِكَ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ مَا سَأَلْتُكَ بِهِ عِبَادَكَ الصَّالِحِينَ وَأَعُوذُ بِكَ مِمَّا اسْتَعَاذَ مِنْهُ الصَّالِحُونَ.»

در این دعا، پیام‌های متعددی برای انسان‌های حقیقت‌خواه وجود دارد که در این مجال، به هفت مورد اشاره می‌کنیم:

۱. شیخ مفید، *مسار الشیعه فی مختصر تواریخ الشریعه*، ص ۳۰.

۱. تمسک به صفات کمالی حق

اولین بخش دعا، شناخت صفات الهی است. انسان خداجو، بارها به اسمای حسناى الهی که در دعای مزبور آمده، تمسک می‌کند و خود را به درگاه خدای بی‌همتا نزدیک نموده، حضرت حق را چنین مورد خطاب قرار می‌دهد:

«اللَّهُمَّ أَهْلَ الْكِبْرِيَاءِ وَالْعِزَّةِ، وَأَهْلَ الْجُودِ وَالْجَبْرُوتِ؛ پروردگارا! ای سزاوار عظمت و بزرگی، و ای شایسته بخشش و قدرت.»

طبق فرهنگ قرآنی، کبریا و عظمت و جود و جبروت، مخصوص خدایی است که سرچشمه تمام حرکت‌ها و توانایی‌هاست؛ همچنان‌که خداوند خویشتن را به صفات کبریایی می‌ستاید و می‌فرماید:

«وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ؛^۱ و برای اوست کبریا و عظمت در آسمان‌ها و زمین، و اوست عزیز و حکیم.»

خدای تعالی در همه جا کبریایی دارد؛ نه در آسمان‌ها کسی بالاتر از او است و نه در زمین. در هیچ جای عالم، کسی نیست که از خدای بی‌همتا برتر باشد و غیر او، هرگز کسی نمی‌تواند عظمت و کبریایی داشته باشد.

سنائی غزنوی چه زیبا به صفات کمال خداوند اشاره کرده است:

ملکا ذکر تو گویم که تو پاکی و خدایی نروم جز به همان ره که توام راهنمایی
همه درگاه تو جویم، همه از فضل تو پویم همه توحید تو گویم که به توحید سزایی
نتوان وصف تو گفتن که تو در فهم نگنجی نتوان شبه تو گفتن که تو در وهم نیایی
همه عزى و جلالی، همه علمى و یقینى همه نوری و سُوروی، همه جودى و جزایى
أَحَدٌ لَيْسَ كَمِثْلِهِ صَمَدٌ لَيْسَ لَهُ ضِدٌّ لِمَنِ الْمُلْكُ تُوْغُوْبِي كِه مَرَّ أَنْ رَا تُو سزایی
انسان کمال‌طلب، در دعای قنوت بر این باور تأکید می‌کند که منشأ تمام صفات کمالی، اوست و بزرگ‌منشی و شکوه و جود و جبروت، فقط شایسته خداست و اهلیت آن را دارد.
امیر مؤمنان علیه السلام در دعای کمال می‌فرماید:

«وَجَبْرُوتِكَ الَّتِي غَلَبَتْ بِهَا كُلَّ شَيْءٍ، وَبِعِزَّتِكَ الَّتِي لَا يَقُومُ لَهَا شَيْءٌ، وَبِعِزَّتِكَ الَّتِي مَلَأَتْ

كُلَّ شَيْءٍ، وَ بِسُلْطَانِكَ الَّذِي عَلَا كُلَّ شَيْءٍ؛ [بارالها! از تو درخواست می‌کنم...] به مقام جبروت و بزرگی‌ات که به وسیله آن، بر همه قدرت‌ها غالب گشته‌ای و به عزت و اقتدارت که هر مقتدری در برابرش عاجز است و به بزرگی‌ات که سراسر عالم را پُر کرده است و به سلطنت و پادشاهی‌ات که بر تمام قوای عالم برتری دارد.»

امام زمان علیه السلام در دعای مسجد سهله می‌فرماید:

«يَا مَنْ تَوَحَّدَ فِي الْمُلْكِ فَلَا نِدَّ لَهُ فِي مَلَكُوتِ سُلْطَانِهِ! وَتَفَرَّدَ بِالْكِبْرِيَاءِ وَالْإِلَاحِ فَلَا ضِدَّ لَهُ فِي جَبْرُوتِ شَأْنِهِ!»

ای خدایی که در سلطنت و پادشاهی، یگانه‌ای. پس، در ملکوت سلطنت همتایی برای تو نیست و در کبریایی‌ات و بخشیدن نعمت‌ها، یکتا و تنهایی. پس، در جبروت و بزرگی شأن تو، ضدی برای تو نیست.»

۲. پیوستن به سرچشمه فضایل

در بخش دوم دعا، به عفو و رحمت خداوند نظر داریم و از درگاه ربوبی عاجزانه درخواست می‌کنیم:

«وَأَهْلُ الْعَفْوِ وَالرَّحْمَةِ وَأَهْلُ التَّقْوَى وَالْمَغْفِرَةِ؛ پروردگارا! ای لایق گذشت و رحمت، و ای برازنده تقوا و آمرزش.»

خدای متعال، اهل عفو و گذشت و رحمت و مغفرت است. پروردگار متعال، عفو و مغفرت خود را در آیه ۵۳ سوره زمر، به پیامبر رحمتش چنین وحی می‌کند:

«قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ؛

ای رسول ما! بگو: ای بندگان من که بر خودتان [در گناه کردن] اسراف کرده‌اید، [هرگز] از رحمت خدا ناامید نشوید؛ چراکه خداوند گناهان شما را به طور کامل می‌آمرزد و همانا او، آمرزنده و مهربان است.»

- شاه کلید نجات

در حدیثی از پیغمبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌خوانیم که فرمود: «وَأَلَذَى نَفْسِي بِبَيْدِهِ مَا مِنَ النَّاسِ أَحَدٌ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ بِعَمَلِهِ؛ سوگند به کسی که جانم به دست اوست! احدی از مردم به سبب عمل خود وارد بهشت نمی‌شود.»

اصحاب گفتند: «وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؛ تو نیز با عملت وارد بهشت نمی‌شوی؟» فرمود: «وَلَا أَنَا إِلَّا أَنْ يَتَعَمَّدَنِي اللَّهُ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ، وَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى فَوْقِ رَأْسِهِ وَطَوَّلَ بِهَا صَوْتَهُ؛^۱ من نیز به سبب عملم وارد بهشت نمی‌شوم؛ جز اینکه خداوند مرا در رحمت و فضلش بپوشاند. هنگامی که پیغمبر این سخن را می‌گفت، دست خود را بر سر نهاد و صدای خود را بلند و طولانی کرد.» به گفته حافظ:

سهو و خطای بنده چو گیرند اعتبار
معنی عفو و رحمت پروردگار چیست؟

- درس خودسازی

در این قسمت از دعا که با آیات عفو و گذشت عجین شد، درس تربیتی مهم دیگر نیز می‌آموزیم و آن اینکه اگر از خدای رحیم انتظار رحمت داریم، باید خودمان را به صفت زیبای رحمت بیاراییم و به سرچشمه فضایل بییوندیم. خدای کریم در سوره تغابن می‌فرماید:

«وَإِنْ تَعَفُّوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ؛^۲ و اگر شما ببخشید و درگذرید و بیامرزید، به راستی خدا هم آمرزنده و مهربان است.»

در آیه دیگر تأکید نموده:

«وَلِيَعْفُوا وَلِيَصْفَحُوا أَلَّا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ؛^۳ باید عفو کنند و چشم بپوشند. آیا دوست نمی‌دارید که خداوند شما را ببخشد؟ و خداوند آمرزنده و مهربان است.»

۱. عبد علی بن جمعه حویزی، تفسیر نور الثقلین، ج ۱، ص ۷۰۶.

۲. تغابن، آیه ۱۴.

۳. نور، آیه ۲۲.

در سوره بقره، عفو و گذشت را نزدیک‌ترین و میان‌بُرت‌ترین راه برای نیل به تقوا و پارسایی قلمداد کرده، می‌فرماید:

«وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى؛^۱ و گذشت کردنِ شما، به تقوا نزدیک‌تر است.»

چه زیباست افرادی که نمی‌توانند عفو و گذشت پیشه کنند و قادر به کنترل خشم خود نیستند و همیشه پس از عصبانیت پشیمان می‌شوند، این دعا و آیات را روی کاغذی بنویسند و به اطرافیان خود بسپارند تا هنگام غضبِ آنان، علاوه بر ارائه نوشته، آثار خوش خلقی و عواقب شوم بدخلقی و خشم را به وی یادآور شوند. در قنوت نماز عید، نُه بار عفو و رحمت و گذشت خداوند تکرار شده که اگر از عمق وجود بیان شود، اثر اخلاقی عمیقی را به دنبال خواهد داشت.

- حکایت

در میان پادشاهان بنی‌اسرائیل عادتی مرسوم بود که آنان را در حکومت کنترل می‌کرد؛ به این صورت که نزد هر یک از آنان، حکیمی دانا بود و صحیفه‌ای همراه داشت که هرگاه پادشاه عصبانی می‌شد و قادر به عفو نبود، حکیم، صحیفه را در مقابل او می‌گرفت و به دستش می‌داد. در آن صحیفه نوشته شده بود: «بر زبردستان رحم کن! از مرگ بترس! روز جزا را فراموش نکن!» وقتی شاه آن را می‌دید، غضبش فروکش می‌کرد.^۲

- روش زیبای امام سجاد علیه السلام در شب عید فطر

امام صادق علیه السلام فرمود: شیوه حضرت علی بن حسین علیه السلام در ماه رمضان چنان بود که هرگاه غلامان یا کنیزان حضرت خطایی را مرتکب می‌شدند، آنان را تنبیه نمی‌کرد؛ بلکه فقط خطاها و گناهان آنها را در دفتری ثبت کرده، تخلفات هرکس را با نام و موضوع مشخص می‌نمود. در آخر ماه، همه غلامان و کنیزان را جمع کرده، میان آنان می‌ایستاد و آن‌گاه از روی نوشته، تمام کارهای خلافشان را که در طول ماه رمضان مرتکب شده بودند، به ایشان گوشزد می‌کرد و به تک‌تک آنها می‌فرمود: فلانی! تو در فلان روز و فلان ساعت، تخلف کردی و تو را تنبیه نکردم! آیا به یاد می‌آوری؟ می‌گفت: «بله، ای پسر رسول خدا!» سپس،

۱. بقره، آیه ۲۳۷.

۲. عبدالکریم پاک‌نیا تبریزی، سرچشمه دانش، ص ۹۲.

مجلس سی و یکم: آموزه‌های نماز عید فطر ■ ۴۰۷

حضرت تا آخرین نفر این مطالب را متذکر می‌شد و آنان به خطاهای خود اعتراف می‌کردند. آن‌گاه به آنان می‌فرمود:

«ارْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ وَقُولُوا يَا عَلِيُّ بْنَ الْحُسَيْنِ! إِنَّ رَبَّكَ قَدْ أَخَصَى عَلَيْكَ كُلَّ مَا عَمِلْتَ كَمَا أَخَصَيْتَ عَلَيْنَا كُلَّ مَا عَمَلْنَا وَ لَدَيْهِ كِتَابٌ يُنْطِقُ عَلَيْكَ بِالْحَقِّ، لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً مِمَّا أَتَيْتَ إِلَّا أَحْصَاهَا وَ تَجِدُ كُلَّ مَا عَمِلْتَ لَدَيْهِ حَاضِرًا...»^۱

با صدای بلند بگویید: ای علی بن حسین! پروردگارت تمام اعمال و رفتار تو را نوشته است؛ چنان‌که تو اعمالی را که ما انجام داده‌ایم، نوشته‌ای. نزد خداوند نامه اعمالی هست که با تو به حق سخن می‌گوید و هیچ عمل ریز و درشتی را فروگذار نمی‌کند و هرچه انجام داده‌ای، به حساب آورده و تمام آنچه را انجام داده‌ای، نزد او حاضر و آماده خواهی یافت؛ چنان‌که ما اعمال خود را نزد تو آماده و ثبت شده دیدیم. پس، ما را ببخش؛ همچنان‌که دوست داری خدا تو را ببخشد.»

در ادامه نیز فرمود: ای علی بن حسین! به یاد آر آن حقارت و ذلّتی را که فردای قیامت در پیشگاه خدای حکیم و عادل خواهی داشت؛ آن پروردگار عادل و حکیمی که ذره‌ای و کمتر از ذره‌ای، به کسی ستم روا نمی‌دارد و اعمال بندگان را همچنان‌که انجام داده‌اند، به آنان عرضه خواهد کرد و حساب و گواهی خدا، کافی است... ببخش! و عفو کن! تا پادشاه روز قیامت از تو عفو کرده و درگذرد؛ چنان‌که خود در قرآن می‌فرماید:

«وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ»^۲ باید ببخشند و درگذرند. آیا دوست ندارید که خداوند شما را ببخشد؟ او خداوند آمرزنده و مهربان است.»

امام سجاد علیه السلام این کلمات را به خویش و غلامان و کنیزانش تلقین می‌کرد و آنان با هم تکرار می‌کردند و امام که میان آنان ایستاده بود و می‌گریست، بالحنی ملتسانه می‌گفت:

«رَبِّ إِنَّكَ أَمَرْتَنَا أَنْ نَعْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمْنَا وَقَدْ عَفَوْنَا عَمَّنْ ظَلَمْنَا كَمَا أَمَرْتَ فَاعْفُ عَنَّا فَإِنَّكَ أَوْلَىٰ بِذَلِكَ مِنَّا وَمِنَ الْمَأْمُورِينَ...»^۳ پروردگارا! به ما فرمودی از ستمکاران خویش درگذریم و ما

۱. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۴۶، ص ۱۰۴.

۲. نور، آیه ۲۲.

۳. مجلسی، بحار الأنوار، ج ۴۶، ص ۱۰۴.

به‌راستی بر خود ستم کرده‌ایم. همان‌طور که فرمودی، ما از کسانی که ستم کرده‌اند، درگذشتیم. پس، تو هم از ما درگذر که در عفو کردن از ما و از دیگران برتری.»
حضرت در ادامه می‌فرماید: «به ما فرمودی که سائلی را از درگاه خود محروم نکنیم و هم‌اکنون ما سائلان و گدایان، در آستان خانه‌ات زانو زده، احسان و عطای تو را می‌طلبیم. بر ما منت بگذار و محرومان نگردان که تو در این کار، شایسته‌تر از ما و جزء امر شدگان به عفو خدایا! من اکرام کردم؛ تو هم به من اکرام کن و با اهل نعمت و مغفرت محشور نما. ای صاحب احسان و کرامت!»

پس از این برنامه عرفانی، حضرت سجاد علیه السلام خطاب به غلامان و کنیزان خویش می‌فرمود: شما را عفو کردم. آیا شما هم من و بدرفتاری‌های مرا که فرمانروای بدی برای شما و بنده فرومایه‌ای برای فرمانروای بخشاینده عادل و نیکوکار بودم، بخشیدید؟ همگی یک‌صدا می‌گفتند: با اینکه از تو جز خوبی ندیده‌ایم، تو را بخشیدیم. آن‌گاه به آنان می‌فرمود: بگویید: خداوندا! از علی بن حسین درگذر؛ همان‌طور که او از ما در گذشت. او را از آتش جهنم آزاد کن؛ همان‌طور که ما را از بردگی آزاد کرد. آنان دعا می‌کردند و امام آمین می‌گفت.
حضرت در پایان می‌فرمود: بروید، از شما در گذشتم و آزادتان کردم؛ به امید اینکه خدا نیز از من درگذرد و آزادم کند. در روز عید فطر، چندان به آنها جایزه و هدایا می‌بخشید که از دیگران بی‌نیاز می‌شدند. حضرت هر سال در شب آخر ماه مبارک رمضان، هنگام افطار حدود بیست بنده آزاد می‌کرد و می‌گفت:

«إِنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي كُلِّ لَيْلَةٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ، عِنْدَ الْإِفْطَارِ سَبْعِينَ أَلْفَ عَتِيقٍ مِنَ النَّارِ، كُلُّ قَدٍ اسْتَوْجَبَ النَّارَ؛ خداوند متعال در هر شب ماه مبارک رمضان، هفتاد میلیون کس را از آتش جهنم آزاد می‌کند که همگی مستحق عذاب بوده‌اند.»

حضرت هیچ بنده‌ای را بیش از یک سال به بندگی نمی‌گرفت. هرگاه کسی را در اول و یا در وسط سال مالک می‌شد، در شب عید فطر آزاد می‌کرد. این عمل، روش هرساله ایشان بود. بندگان سیاه را که هیچ‌گونه نیازی به آنان نداشت، می‌خرید و پس از پرورش و تربیت،

مجلس سی و یکم: آموزه‌های نماز عید فطر ■ ۴۰۹

در صحرای عرفات بعد از مراسم عرفه، همه را آزاد ساخته، هدایای قابل توجهی را به آنان عطا می‌کرد.^۱

با توجه به این روایت نسبتاً طولانی، درمی‌یابیم که رهبران الهی و پیشوایان معصوم ما چقدر در ترویج فرهنگ اسلامی و آموختن آن به انسان‌های تشنه معرفت تلاش نموده، نه تنها در ماه رمضان و عید فطر در آزادی جسم آنان می‌کوشیدند، بلکه افکار و اندیشه‌های آنها را نیز از بند جهل و غفلت و خرافه‌پرستی رها می‌ساختند و این‌گونه، تربیت‌یافتگان مکتب اهل بیت علیهم‌السلام از پستی ذلت به اوج عزت می‌رسیدند و بردگان گرفتار، به رهبران جامعه و عارفان خداجوی تبدیل می‌گشتند. خوانندگان می‌توانند فهرست مفصلی از این‌گونه شخصیت‌های تربیت‌شده را در کتاب‌های رجالی، تاریخی و سیره مطالعه کنند.

۳. نمایشگاه عزت جهان اسلام

در قسمت دیگر دعا، شکوه این عید مسلمانان را از زاویه سیاسی اجتماعی می‌نگریم و نمایش عزت جهان اسلام را به عنوان عید حقیقی، به مسلمانان تبریک گفته، به خدای هستی‌بخش عرضه می‌داریم:

«أَسْأَلُكَ بِحَقِّ هَذَا الْيَوْمِ الَّذِي جَعَلْتَهُ لِلْمُسْلِمِينَ عِيدًا؛ از تو درخواست می‌کنم، به حق این روز که آن را برای مسلمانان عید قرار دادی!»

اجتماع روز عید فطر می‌تواند در پیوند و همدلی مسلمانان نقش‌آفرین باشد. آنان در گردهمایی روز عید فطر و قرارگرفتن کنار هم، از نظریات، مشکلات و گرفتاری‌های یکدیگر آگاه می‌شوند. در این گردهمایی، بغض‌ها و کینه‌ها به دوستی‌ها و همدلی‌ها تبدیل می‌شود و مؤمنان در یک صف واحد، عزت خود را به نمایش گذاشته، احساس اتحاد و نزدیکی بیشتری به همدیگر می‌کنند.

عید فطر، از سویی، از پیوند معنوی انسان با خدا حکایت دارد و از سوی دیگر، حکایتگر ارتباط وی با هم‌کیشان است. حضرت سجاد علیه‌السلام روز عید فطر را روز جشن و شادی و اجتماع و همیاری مسلمانان می‌داند و می‌فرماید:

۱. حرّ عاملی، وسائل‌الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۱۷.

«اللَّهُمَّ إِنَّا نَتُوبُ إِلَيْكَ فِي يَوْمِ فِطْرِنَا الَّذِي جَعَلْتَهُ لِلْمُؤْمِنِينَ عِيدًا وَ سُرُورًا، وَ لِأَهْلِ مِلَّتِكَ مَجْمَعًا وَ مُحْتَشِدًا؛^۱ پروردگارا! ما به سوی تو برمی گردیم، در روز عید فطرمان که آن را برای اهل ایمان روز عید و شادی، و برای اهل ملت خودت روز اجتماع و همیاری قرار دادی.»
حضرت رضا علیه السلام در مورد نقش عید فطر در تحولات معنوی، اقتصادی و اجتماعی جامعه می فرماید:

«إِنَّمَا جُعِلَ يَوْمُ الْفِطْرِ الْعِيدَ لِيَكُونَ لِلْمُسْلِمِينَ مُجْتَمَعًا يَجْتَمِعُونَ فِيهِ وَ يَبْرُرُونَ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَيَمَجِّدُونَهُ عَلَى مَا مَنَّ عَلَيْهِمْ فَيَكُونُ يَوْمَ عِيدِهِ وَ يَوْمَ اجْتِمَاعِهِ وَ يَوْمَ فِطْرِ وَ يَوْمَ زَكَاةٍ وَ يَوْمَ رَغْبَةٍ وَ يَوْمَ تَضَرُّعٍ... فَأَحَبَّ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ يَكُونَ لَهُمْ فِي ذَلِكَ مَجْمَعٌ يَحْمَدُونَهُ فِيهِ وَ يَقَدِّسُونَ؛^۲

روز فطر، عید مقرر شده تا مسلمانان در این روز گرد هم آیند و قیام نمایند و او را به جهت نعمت هایش تعظیم کنند. پس، این روز، روز عید، روز اجتماع، روز فطر، روز زکات، روز رغبت و روز تضرع... است. خداوند بزرگ دوست دارد که مسلمانان در چنین روزی، اجتماعی داشته و در آن، او را ستایش کرده و مقدس بدارند.»

ملت های مسلمان می توانند ماه رمضان و عید فطر را وسیله ای برای عزت قرار بدهند؛ یعنی نردبانی به سوی رشد معنوی و مادی یا عزت دنیوی و آخروی.

۴. روز تکریم و سپاس از پیامبر

در قنوت نماز عید سعید فطر، نه مرتبه به تکریم و تعظیم رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می پردازیم و از محضر ربوبی مسئلت می کنیم:

«وَلِمُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ذُخْرًا وَ شَرَفًا وَ كَرَامَةً وَ مَزِيدًا أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ؛ وَ لِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ اِندُوخْتَه وَ اِرْجَمْنَدِي وَ بَزْرُغُواری وَ زِيَادَتِ [مقام] گردانیدی که بر محمد صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ و خاندانش درود فرستی.»

بر اساس آیات و روایات فراوانی که در قرآن و منابع روایی شیعه و سنی وجود دارد، برای ذکر صلوات فواید بسیاری شمرده شده است.

۱. صحیفه سجادیه، دعای ۴۵.

۲. حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۷، ص ۴۸۱، ح ۴.

مجلس سی و یکم: آموزه‌های نماز عید فطر ■ ۴۱۱

حضرت رسول خدا ﷺ صلوات را جبران‌کننده نواقص اعمال در روز قیامت اعلام کرده و فرموده:

«أَنَا عِنْدَ الْمِيزَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَمَنْ ثَقُلَتْ سَيِّئَاتُهُ عَلَى حَسَنَاتِهِ جِئْتُ بِالصَّلَاةِ عَلَيَّ حَتَّى أَثْقَلَ بِهَا حَسَنَاتِهِ؛^۱ در قیامت، کنار میزان هستم. هر کس گناهانش بیشتر از ثواب‌هایش باشد، صلوات بر خودم را که بر من فرستاده، در ترازویش می‌گذارم تا به سبب آن، حسناتش بر گناهانش سنگینی کند.»

در روایتی دیگر، پیامبر فرمود: «مَنْ صَلَّى عَلَيَّ فِي كِتَابٍ لَمْ تَزَلِ الْمَلَائِكَةُ تَسْتَغْفِرُ لَهُ مَا دَامَ اسْمِي فِي ذَلِكَ الْكِتَابِ؛^۲ کسی که در نوشته‌ای صلوات بر من را بنویسد، تا زمانی که نام من در آن نوشته باشد، فرشتگان برای او استغفار می‌کنند.»

در دعای قنوت عید فطر، افزون بر ستایش محمد و آل محمد ﷺ، برای وجود مقدس نبی اکرم ﷺ این عید مایه ذخیره، وسیله شرف و کرامت و موجب ارتقای مقام عالی حضرتش معرفی می‌شود. زمانی این جشن موجب تکریم رسول خدا و مایه شرف و کرامت است که عید نزدیکی دل‌های مسلمانان به یکدیگر در ابعاد ملی و جهانی باشد. وحدت مسلمانان، باعث کرامت و عزت پیامبر اعظم ﷺ و شکرانه نعمت هدایت الهی و توفیق عمل در هر ماه خواهد شد.

۵. حرکت به سوی ارزش‌ها

در قنوت نماز عید، همه با هم حرکت به سوی خوبی‌ها و دوری از بدی‌ها را از خداوند می‌خواهیم:

«وَأَنْ تُدْخِلَنِي فِي كُلِّ خَيْرٍ أَدْخَلْتَ فِيهِ مُحَمَّدًا وَآلَ مُحَمَّدٍ؛ مرا در هر خوبی که محمد ﷺ و خاندان محمد را در آن داخل گردانیدی، داخل سازی.»

«وَأَنْ تُخْرِجَنِي مِنْ كُلِّ سُوءٍ أَخْرَجْتَ مِنْهُ مُحَمَّدًا وَآلَ مُحَمَّدٍ؛ مرا از هر بدی که محمد ﷺ و خاندان محمد را از آن خارج ساختی، خارج گردانی.»

۱. شیخ صدوق، ثواب الأعمال، ص ۱۵۵.

۲. شهید ثانی، منیة المرید، ص ۳۴۷.

مسلمانان در جامعه اسلامی، لازم است در تمام خیرات پیش قدم و پیش رو باشند؛ یعنی زیباترین خصلت‌های انسانی، از مسلمانان و کشورهای اسلامی به سایر نقاط سرایت کند. مسلمانان در نشر خوبی‌ها باید الگوی دیگر ملل باشند و این کلام خداوند است:

«كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ»^۱ بهترین امتی بودید که به سود انسان‌ها آفریده شده‌اند؛ [چه اینکه] امر به معروف و نهی از منکر می‌کنید و به خدا ایمان دارید.»

۶. روز ولایت و امام‌شناسی

در قسمت ششم دعای قنوت نماز عید، سپاس و درود برای انسان‌های کامل که رهبری امت را به عهده دارند، با این صلوات انجام می‌شود و بارها در همه قنوت‌های نماز عید فطر بیان می‌گردد:

«صَلِّوْا تَكَّ عَلَيِّهِ وَ عَلَيْنِهِمْ أَجْمَعِينَ؛ درودهای تو، بر محمد ﷺ و تمام خاندان او باد.»

سید بن طاووس در ضمن بیان اعمال روز عید، از امام باقر علیه السلام نقل می‌کند:

هنگامی که از منزل خارج شده و به سوی نماز عید می‌روی، دعای «اللَّهُمَّ مَنْ تَهَيَّأ...» را می‌خوانی و چون به نام مبارک حضرت صاحب الزمان علیه السلام رسیدی، با آرزوی تحقق وعده الهی و استقرار حکومت عدل مهدوی، می‌گویی: «اللَّهُمَّ افْتَحْ لَنَا فَتْحًا يَسِيرًا وَ انصُرْهُ نَصْرًا عَزِيزًا ... اللَّهُمَّ إِنَّا نَرْغَبُ إِلَيْكَ فِي دَوْلَةِ كَرِيمَةٍ تَعِزُّ بِهَا الْإِسْلَامَ وَ أَهْلَهُ وَ تُذِلُّ بِهَا النِّفَاقَ وَ أَهْلَهُ...»^۲ خداوند! برای ما فتح آسان عنایت نما و آن حضرت را با نصرتی عزت بخش یاری کن. پروردگارا! ما خواهان ایجاد دولت کریمه‌ای هستیم که با آن به اسلام و مسلمانان عزت بخشیده، جبهه نفاق و اهلش را به خاک مذلت بنشانی...»

- روز بیعت منتظران

اگرچه انسان مؤمن همواره از آل محمد علیهم السلام که ولی نعمتان حقیقی امت هستند، سپاس و قدردانی کرده، بر ایشان درود و سلام می‌فرستد، اما در قنوت عید فطر، وظیفه‌ای دوچندان

۱. آل عمران، آیه ۱۱۰.

۲. ابن طاووس، إقبال الاعمال، ج ۱، ص ۴۷۶.

مجلس سی و یکم: آموزه‌های نماز عید فطر ■ ۴۱۳

احساس می‌کند؛ به‌ویژه عرض ارادت به محضر آن امام غائب که عالم هستی در انتظار اوست. اهل ایمان هر روز با ولیّ امر و امام زمان علیه السلام خود بیعت می‌کنند و پس از نماز صبح، دست راست بر دست چپ می‌گذارند و با قلبی آکنده از عشق به ولایت و همنوا با منتظران حضرتش، این ندا را سر می‌دهند:

«اللَّهُمَّ هَذِهِ بَيْعَةٌ لَكَ فِي عُنُقِي إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ؛ خداوندا! این، بیعت من است با مولایم تا روز قیامت.»

آری، از برجسته‌ترین و به یادماندنی‌ترین ساعات روز عید فطر، لحظاتی است که منتظران راستین ظهور حضرت ولیّ عصر علیه السلام، آرزوی دیدار حضرت را کرده، در فراقش با دلی مملو از امید، اشک حسرت می‌ریزند. آنان به یاد سخن حضرت باقر علیه السلام می‌افتند که فرمود:

«مَا مِنْ يَوْمٍ عِيدٍ لِلْمُسْلِمِينَ أَضْحَىٰ وَلَا فِطْرٍ إِلَّا وَهُوَ يُجَدِّدُ اللَّهُ لَالِ مُحَمَّدٍ علیه السلام فِيهِ حُزْنًا قَالَ قُلْتُ وَمَا لِكَ قَالَ إِنَّهُمْ يَرَوْنَ حَقَّهُمْ فِي أَيْدِي غَيْرِهِمْ...؛^۱ هیچ عید فطر و قربان نیست، مگر اینکه با آمدن آن، غم و اندوه آل محمد صلی الله علیه و آله تجدید می‌شود. راوی پرسید: چرا در روز عید غمگین می‌شوند؟ امام فرمود: زیرا حق خود را در دست دیگران می‌بینند و از اینکه افراد غیرشایسته بر جایگاه رهبری امت قرار دارند و امام راستین هنوز ظهور نکرده است تا حکومت عادلانه و سایه پُر از عدل و داد خود را بر مردم بگسترانند، غمگین و ناراحت‌اند.»

به همین جهت، یکی از رایج‌ترین اعمال این روز که اولیای خدا و عارفان واصل به آن اهتمام خاص دارند، دعای ندبه در روز فطر است که دردمندانه و عاشقانه با امام زمان علیه السلام نجوا می‌کنند:

«هَلْ إِلَيْكَ يَا بْنَ أَحْمَدَ سَبِيلٌ فَتُلْقِي، هَلْ يَتَّصِلُ يَوْمَنَا مِنْكَ بَعْدَهُ فَنَحْطِي، مَتَى نَرِدُ مَنَاهَلِكَ الرَّوِيَّةَ فَنَرَوِي، مَتَى نَنْتَقِعُ مِنْ عَذْبِ مَائِكَ فَقَدْ طَالَ الصَّدَى، مَتَى نَغَادِيكَ وَتُرَاوِحُكَ فَتُنْقِرَ عَيْنَا، مَتَى تَرَانَا وَتَرِيكَ وَقَدْ نَشَرْتَنَا لِيُؤَاءَ النَّصْرُ تَرِي؛^۲

۱. شیخ طوسی، تهذیب الأحکام، ج ۳، ص ۲۸۹.

۲. آقای سید جواد خراسانی که از مورد اعتمادترین امام جماعات اصفهان بود و در عرصه عرفان و معنویت، مقامات عالی داشت، فرموده است: «گرفتاری سختی برایم پیش آمد که چیزی نمانده بود زندگی‌ام از هم بپاشد. من که دیگر درهای عادی را به روی خود بسته می‌دیدم، عریضه‌ای به حضور مقدس امام عصر علیه السلام نوشتم و در رودخانه انداختم و به قبرستان تخت فولاد که قبور بسیاری از اولیای خدا در آنجا

ای پسر احمد! آیا به سوی تو راه ملاقاتی هست؟ آیا امروز به فردایی می‌رسد که به دیدار جمالت محظوظ شویم؟ کی شود که بر جویبارهای رحمت درآییم و سیراب شویم؟ کی شود که از چشمه آب زلال تو بهره‌مند شویم؟ که عطش ما طولانی گشت. کی شود که با تو صبح و شام کنیم تا چشم ما به جمالت روشن شود؟ کی شود که تو ما را و ما تو را ببینیم؛ هنگامی که پرچم نصرت و پیروزی را در عالم برافراشته‌ای؟»
این ابیات، تا حدودی بیانگر راز دل ندبه خوانان عید فطر است که به مولای خویش عرضه می‌دارند:

بُرده ندیده دل ز ما، صورت دلربای تو جلوه‌گر از نقاب هم، روی خدانمای تو
مصلح کل عالمی، منجی نسل آدمی دست خداست سیدی! دست گره‌گشای تو
پیش‌تر از ولادتم، مهر تو بوده عادتم تو بودی آشنای من، من شدم آشنای تو
همدم سینه‌خستگان! یاور دل‌شکستگان! ای همه جا کنار من، بگو کجاست جای تو؟
تو کعبه‌ای، تو زمزمی، ذکر بگو، مگر دمی رسد به گوش عالمی، زمزمه دعای تو
چه می‌شود که دل برد، دیده تو ز دست ما؟ چه می‌شود که گل کند، بوسه ما به پای تو؟
خوش آن دمی که بنگرد، شهید دشت کربلا پرچم سرخ خویش را، بر سر شانه‌های تو
رو به سوی مطاف کن، طواف کن، طواف کن تا ببرد دل از حرم، چهره دلربای تو
صدایت از حرم رسد، به گوش عالمی، ولی خوشا کسی که در حرم، می‌شنود صدای تو^۱

۷. آرزوی پیروی از شایستگان

الگوگرفتن از بندگان صالح، از دیگر آموزه‌های این دعاست؛ چراکه هدایت به سوی مقصد، بدون الگو میسر نخواهد بود. در آخرین قسمت این دعا، از درگاه حضرت احدیت مسئلت می‌کنیم:

می‌باشد، رفتن و در گوشه ای با تضرع و التماس مشغول خواندن دعای ندبه شدم و مکرر می‌گفتم: «هَلْ أَلِيكَ يَا بَنَ أَحْمَدَ سَجِيلٌ فَتُلْقَى؛ ای فرزند احمد! آیا راهی برای رسیدن به محضر شما هست تا ملاقات شوی؟» ناگاه صدای سم اسبی را شنیدم و دیدم عربی سوار اسب ابلقی رو به قبله می‌رود. نگاهی مهرآمیز به من کرد و غایب شد. از مشاهده آن گرامی، قلبم راحت شد و آرامش یافتن. شب بعد، مشکلم

کاملاً حل شد. «(امام زمان عليه السلام سرچشمه نشاط جهان، ص ۸۲)

۱. غلامرضا سازگار، شاعر اهل بیت عليهم السلام.

مجلس سی و یکم: آموزه‌های نماز عید فطر ■ ۴۱۵

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ مَا سَأَلَكَ بِهِ عِبَادُكَ الصَّالِحُونَ؛ خداوند! از تو درخواست می‌کنم بهترین چیزی را که بندگان نیکوکار از تو درخواست کردند.»
«وَأَعُوذُ بِكَ مِمَّا اسْتَعَاذَ مِنْهُ عِبَادُكَ الْمُخْلِصُونَ؛^۱ پناه می‌برم به تو، از آنچه بندگان درستکار و مخلصت به تو پناه بردند.»

توفیق پیروی از اسوه‌های صالح، درخواست دیگری است که از پروردگار متعال مسئلت می‌کنیم؛ چراکه بدون الگوی شایسته، هرگز به کعبه مقصود نتوان رسید؛ چنان‌که جناب حافظ سروده است:

طی این مرحله بی‌همرهی خضر مکن ظلمات است بترس از خطر گمراهی
خداوند متعال در مورد تبعیت از اسوه‌های نیک فرموده: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ؛^۲ به تحقیق، برای شما در [رفتار و گفتار] رسول خدا سرمشق نیکو و کاملی می‌باشد.»

۱. سید محمدکاظم طباطبایی یزدی، العروة الوثقی، ج ۳، ص ۳۹۷؛ شیخ طوسی، مصباح‌المتجهج، ج ۲، ص ۶۵۴.

۲. احزاب، آیه ۲۱.